

درنگ

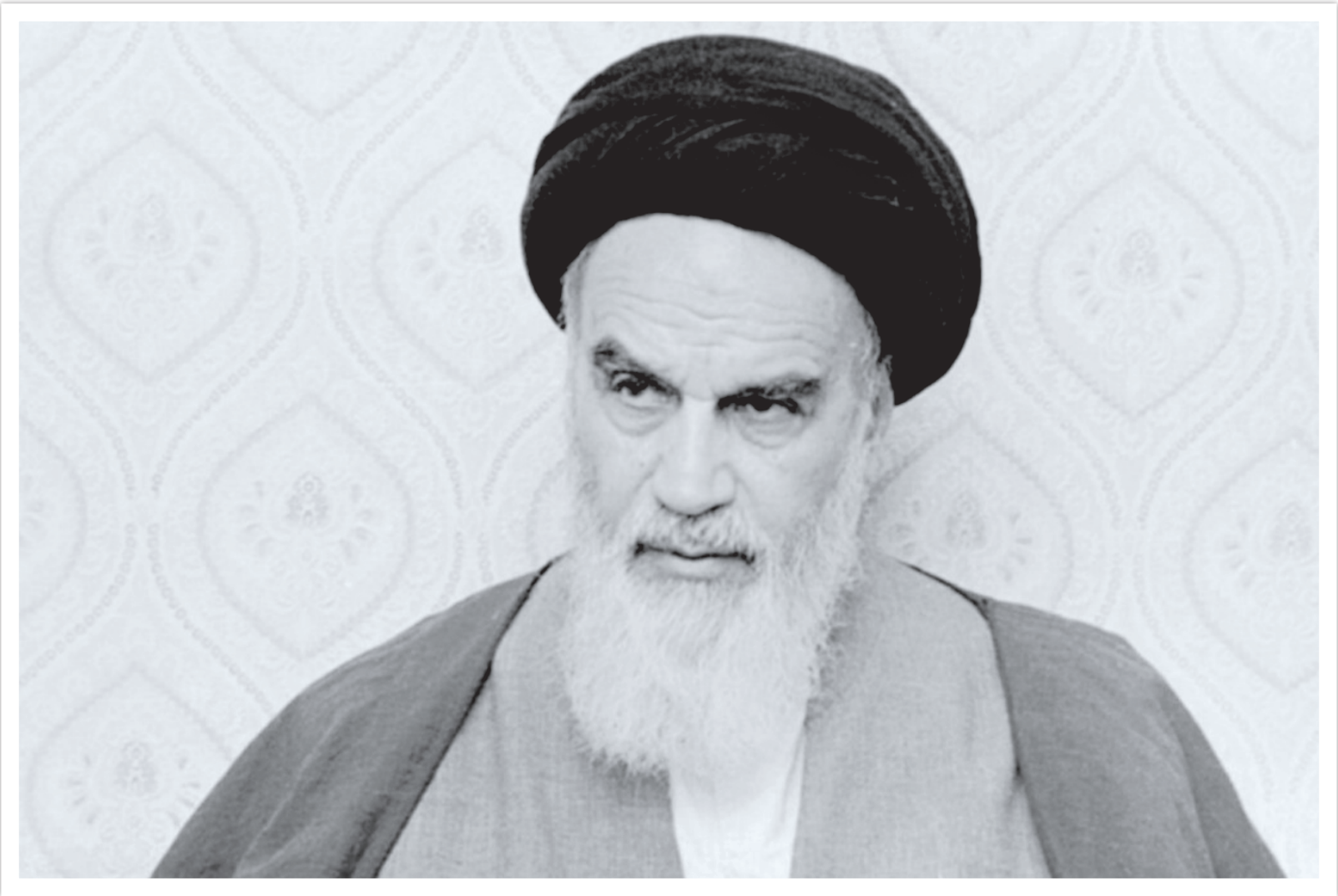
آیت‌الله رشاد:

رفقارهای سنجیده به نام دین جفای آشکار در حق علم و دین است

ایجاد خسارت و ایجاب ضرر موجب ضمان است و اگر باعث تحمیل هزینه بر افراد شود، تجویز کننده مدیون است. و هر گاه چنین دستورها و معالجاتی منجر به نقص عضو بیمار گردد حسب مورد و شروط، مستلزم دیه یا قصاص خواهد بود. اگر فردی بر اثر چنین تجویزی فوت کند موجب دیه بر تجویز کننده است و در صورتی که خطر فوت بر اثر تجویز و معالجه غیر مجاز، عقلاً و عرفاً قابل پیش‌بینی بوده، و تجویز کننده عالماً و عامداً اقدام به تجویز کرده باشد، و استناد حادثه به فعل او احراز شود، در حکم قتل عمد خواهد بود. ۷- قداست اماکن مبرک و مشاهده مشرف که الحق دار الشفیعان، و نیز ارزش مناسک عبادی جمعی که حقاً مایه اطمینان و انسجام جامعه مؤمنین است، منافات با التزام به توصیه‌های علمی، محدود ساختن موقت برخی مراسم و مناسک نباشد، باید متولیان اماکن و مراسم همراهی لازم را مبادی امور بفرمایند، و الا مایه بدگویی بدخواهان و بدبینی بدفهمان خواهد شد. فخرالقهاه و خاتم‌العرفاء، حضرت امام خمینی (سلامه الله و رضوانه علیه) حسب مصلحت، سه سال، مؤمنین مستطیع را از سفر حج تمتع و انجام مناسک واجب، و حضور در سرزمین وحی و عبادت در جوار کعبه و مسجدالنبی و زیارت حرم نبوی و ائمه باقیع (صلوات الله علیهم اجمعین)، منع فرمودند، مقتضای آن ظرف اجتماعی و سیاسی همان بود، اکنون نیز شرایط مقتضی برخی محدودیت‌هاست. توسل و شفا جستن از ساحت حضرات اهل بیت (سلام‌الله علیهم) مستلزم مباشرت و تماس جسمی با مشاهد مشرفه نیست. تأکیدات و توصیه‌های رهبر معظم انقلاب اسلامی و سایر مراجع عظام (آدام‌الله تلهم) که رأی و رهنمودشان حجت است، التزام به تدابیر و توصیه‌های مسئولان و متخصصان را به نحو مضاعف الزامی می‌سازد و باید مراعات شود. ۸- واپسین سخن آنکه: علل و عوامل مادی و محسوس، و علل و عوامل معنوی و ماورایی، هر کدام قواعد و آثار خویش را دارند. بدان الله آتش ابراهیم (علیه‌السلام) را نسوزاند و گلخن به گلشن بدل شد، اما در خانه عصمت الله الکبری (سلامه الله علیها) و خیام سیدالشهدا (علیه‌السلام) را سوخت؛ کارد گلولی اسماعیل را نیز بد آتش خنجر حنجره حضرت سیدالشهدا (علیه‌السلام) برید؛ حضرات معصومین (س) چنگلی یا به تیغ یا زهر کین به شهادت رسیدند، که حضرت صادق (ع) فرمود: «ها مِنَّا الاَقْتِوَالِ شَهِیدِ». هر آنکه کشته نشد از قبیله ما نیست. اگر معتقدیم: «هو الشَاقِفِ» و قطعاً چنین است، حضرت باری را منحصرأ مبدأ شفاي ماورایی و غیبی نمی‌دانیم، بلکه مبدأ نظام علی معلولی حاکم بر عالم مادی و عادی نیز اوست، ما ثنوی مسلک نیستیم، به اعتقاد ما مسلمانان این دو فرایند، دو بخش که یک نظام واحد را تشکیل می‌دهند، و میان آنها تعارض یا تراجمی وجود ندارد، بلکه هر دو بخش تحت ربوبیت و تدبیر حق متعال است، از این رو با لحاظ شرایط و تناسب، باید مطابق قواعد هر یک از این دو فرایند از اسباب و عوامل آنها بهره بگیریم. با توجه به نکاتی که معروض اقتساد: علاوه بر مواجهه مادی و عبادی با بلیه و بیماری کروناویروس، از کل و تضرع به ساحت الهی غفلت نکنیم، که: «لَذِیْنِ اٰمَنُوْا وَ تَطْمَئِنُّ قُلُوْبُهُمْ بِذِکْرِ اللّٰهِ اَلَّا یَذِکَّرَ اللّٰهُ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوْبُ» (سوره رعد، آیه ۲۸) و همچنین بر توسل به ساحت اولیای الهی و حضرات معصوم (سلامه الله علیهم) مداومت کنیم، که: «یا اَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَاِنتَعِمُوا لِیَّهِ الْوَسِیْلَةَ وَ جَاهِدُوا فِی سَبِیْلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ» (سوره مانده، آیه ۳۵) و چنان که بزرگان هم توصیه فرموده‌اند: تلاوت سوره‌های نور و یاسین، زیارت عاشورا، و نیز ادعیه ماثوره، از جمله دعای بر مضمون «دَلَّ نَسِیْنِ «یا مَنِّ اَرْجُوْهُ لَکُلِّ خَیْرٍ وَّ اَمَنْ سَخَطَهُ عَنَدَ کُلِّ شَرٍّ» با توجه و حضور قلب مورد تأکید است.

به دنبال شیوع کروناویروس در کشور و حوادث مربوط به آن، پیامی از سوی آیت‌الله علی‌اکبر رشاد صادر شد که به شرح ذیل است: بسم الله الرحمن الرحیم در این ایام بلا و ابتلا، که مسئولان کشور و هم‌میهنان عزیز، در شرایط فوق‌العاده‌ای به سر می‌برند، لازم می‌بینم، از باب وظیفه، نکاتی چند را معروض دارم: ۱- به متولیان دستگاه بهداشت و درمان کشور، پزشکان و پرستاران متعهد و باسرف میهن، و دیگر مدافعان سلامت و امنیت جسم و جان ملت، که جان عزیز خویش بر کف نهاده، در این لحظه‌های خطیر، به دل خطر زده‌اند، و سر از پا نشناخته، سرگرم جهادی جانانه با دشمن سلامت بشنند، و همچنین به مدیران و عوامل خدوم رسانه ملی که آگاهی و اطمینان را به احاد مردم ارزانی می‌دارند، از عمق جان و صمیم دل خسته‌نباشید و دست مرزبانان را از می‌کنم. بنده کمترین طلبه، از سوی ارکان حوزه‌های علمیه پایتخت جمهوری اسلامی، بر بارون خدمت و ایثار یگان یگان این خادمان ایثارگر، فروتنانه بوسه می‌زنم. ۲- عزیزان من بدانید و می‌دانید که طبق «قاعده طلایی قرآنی» (یک مسأله‌ای است با بی‌نهایت)، قتل یک انسان، گویی قتل همه انسان‌هاست و احیای یک انسان، گویی برابر است با احیای همه انسان‌ها. «... وَ مَن قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِی الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِیعًا وَمَنْ أُحْیَاهَا فَكَأَنَّمَا أُحْیَاهُ النَّاسَ جَمِیعًا...» (سوره مائده، آیه ۳۲): خدمات شما در محضر الهی و از منظر شریعت مترقی اسلام، از ارزش بی‌نهایتی برخوردار است، و این جهاد عظیم شما مایه سربلندی اسلام، انقلاب، ایران، و جمهوری اسلامی در منظر جهانیان خواهد گشت.

۳- در این روزگار ناگوار، که گوهر جان بشر (این گران‌بهاترین امانت الهی) در معرض تهدید جدی است، از زمان و اسیران خنجر و خدمت‌گزاران یک نظام ممکن است حکم جدیدی پیدا کند، بدان معنا که با شناخت دقیق روابط اقتصادی و اجتماعی و سیاسی همان موضوع اول که از نظر ظاهر با قدیم فرقی نکرده است، واقعا موضوع جدیدی شده است که قهر حکم جدیدی می‌طلبد. تا اینجا مشخص شد امام(ره) به نقش عنصر زمان و مکان در تغییر نتایج و خروجی اجتهاد و احکام حاصل از آن معتقدند اما آیا از نظر ایشان پارامترهای زمانی، می‌تواند متداولی و مدل استنباط احکام را از شیوه فقه سنتی به مدل دیگری تغییر دهد؟ امام(ره) در سخنان خود این قضیه را بررسی نموده و اتفاقاً تصریح به فقه سنتی و اجتهاد جواهری می‌کنند که در واقع نشان می‌دهد ایشان در مدل اجتهاد سنتی، بتانسیل لازم برای استخراج موضوعات و نظامات مدنظر اسلام در زمان‌های مختلف را موجود می‌بینند: «در مورد روش تحقیق حوز‌ها، اینجانب معتقد به فقه سنتی و اجتهاد جواهری هستم و تخلف از آن را جایز نمی‌دانم. اجتهاد به همان سبک صحیح است، ولی این بدان معنا نیست که فقه اسلام پویا نیست. زمان و مکان دو عنصر تعیین‌کننده در اجتهادند.» در واقع می‌توان چنین نتیجه گرفت در بیانات ایشان شواهدی مبنی بر لزوم اصلاح فرایند اجتهاد رایج قابل استحصال نیست، بلکه ایشان خود و حوزه را ملزّم فقه سنتی دانسته و منظور ایشان از پویایی فقه، نوآوری در موضوعات جدید مبنی بر شرایط زمانی و مکانی و نگرش نوین به شیوه اجتهادی رایج در حوزه است. رهبر انقلاب نیز همین تغییر نگرش را کار ویژه و مهم امام(ره) برمی‌شمرد: «کار بزرگ او (آمام‌ره)، ایجاد نگرش جدید در فقه شیعه بود. فقهات ما پایه‌های بسیار مستحکمی داشته و دارد. فقهات شیعه، یکی از محکم‌ترین فقهات‌ها و متکی به قواعد و اصول و مبانی بسیار مستحکمی است. امام عزیزمان این فقه مستحکم را در گستره‌ای وسیع و با نگرشی جهانی و حکومتی مورد توجه قرار داد و تعدادی از فقه را برای ما روشن کرد که قبل از آن روشن نبود.» در خصوص فقه جواهری باید این توضیح اجمالاً بیان شود که این فقه دارای «اصول» و «روش»ی است. اصول فقه جواهری را می‌توان در «ترجیح یقین شرعی بر ظنون و توهمات» و «اهتمام به روش‌های عقلایی» خلاصه کرد و روش جاری در این فرایند نیز استدلال به آیات، سپس روایات، پس از آن اجماع و نهایتاً بنای عقل یا عقلاست.

بررسی فقه نظام در نگرش امام خمینی (ره)

تکمیل نظریه ولایت فقیه، مؤید تأکید امام به فقه نظامات

در میان فقهای هم عصر، آن چه امام (ره) را متمایز از سایرین نمود، توجه ویژه‌ای بود که ایشان به بعد اجتماعی فقه و ضرورت آن پسه خرج داد.

ایشان ضمن عتاب‌های مکرر نسبت به رو یکر د حاکم بر حوزه علمیه که فقه را منحصر به حوزه رفتارهای فردی تلقی می‌کرد، دامنه رفتارهای فردی از این احکام می‌دیدند و وجود نظام در اسلام را مطرح می‌فرمایند: «بدیهی است که در اسلام، نظام و حکومت با همه شئون آن وجود دارد... و صرف احکام، اسلام نیست، بلکه احکام، خود حکومت با همه شئون آن است و احکام، تنها قوانین اسلام جزئی از اجزا و از شئون حکومت به شمار می‌روند، بلکه احکام، مطلوب بالعرض (خواسته‌شاهی تبیی) و اموری ابزاری برای اجرای حکومت و گسترش عدالت هستند.»

فقه موضوعات یا فقه نظامات؟

در منظومه فکری امام خمینی(ره) از ویژگی‌های اساسی در اجتهاد، عنصر زمان و مکان است. اقتضای نظام‌مندی فقه آن است که در یک سیستم، روابط حاکم میان اجزا در لحظه حال مورد بررسی قرار گیرند و به عبارتی خروجی یک نظام فقهی در ادوار مختلف می‌تواند احکام گوناگون و غیر متشابه باشد.» مسأله‌ای اعتقاد به نظامات فقهی در تفکر امام (ره) موضوعی بدیهی و غیر قابل انکار است. ایشان همچون شهید آیت‌الله محمدباقر عابدی می‌پسند: «به وجود سیستم کلان و زیرسیستم‌های مستقل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی برای اسلام در مقابل سایر ایدئولوژی‌ها و فرارویات‌ها اعتقاد دارد. در نگاه ایشان «مذهب اسلام از هنگام ظهورش متعرض نظام‌های حاکم در جامعه بوده و وجود دارای سیستم و نظام خاص اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی بوده است که برای تمامی ابعاد و شئون زندگی فردی و اجتماعی قوانین خاصی وضع کرده است.» در نگرش امام(ره) «نظامات فقهی»، غیر از «مجموعه احکام» است که بر یک موضوع مرتب می‌شود و به مثابه شبکه‌ای است که اجزا (احکام) را در یک پیکر منسجم می‌سازد. ایشان در کتاب بیع ضمن تصریح به وجود نظام در اسلام می‌فرماید: «بدیهی است که در اسلام، نظام و حکومت با همه شئون آن وجود دارد... و صرف احکام، اسلام نیست، بلکه احکام، خود حکومت با همه شئون آن است و احکام، تنها قوانین اسلام جزئی از اجزا و از شئون حکومت به شمار می‌روند، بلکه احکام، مطلوب بالعرض (خواسته‌شاهی تبیی) و اموری ابزاری برای اجرای حکومت و گسترش عدالت هستند.»

امام و نظام‌سازی عملی

مهم‌ترین مظهری که بر اساس آن التزام عملی امام(ره) بر تئوری نظام‌سازی فقهی مشخص شد، تدوین نظریه «ولایت فقیه» و استقرار آن در سطح جامعه اسلامی بود. شاید بتوان ادعا کرد در طول تاریخ فقهات شیعه، هیچ اقدامی نظیر تحقق نظام ولایت فقیه، نتوانسته کارآمدی فقه در عرصه حیات بشری و امکان اجتماعی نمودن نظریات فقه اجتماعی را اثبات کند. رهبر معظم انقلاب در تبیین سببه فقه سیاسی تشیع، نظام‌سازی بر اساس فقه را ابداع بزرگ و درخشان امام(ره) برمی‌شمرد: «سابقه فقه سیاسی در شیعه، سابقه عربی است؛ لیکن یک چیز جدید است و آن نظام‌سازی بر اساس این فقه است که این را امام بزرگوار ما انجام داد. قبل از ایشان کس دیگری از این ملتقنات فقهی در ابواب مختلف، یک نظام به وجود نیاورده بود. اول کسی که در مقام نظر و در مقام عمل توأماً یک نظام ایجاد کرد، امام بزرگوار ما بوده که مردم‌سالاری دینی را مطرح کرد، مسئله ولایت فقیه را مطرح کرد. بر اساس این مبنا، نظام اسلامی سرپا شد. این اولین تجربه هم هست. چنین تجربه‌ای را ما در تاریخ نداریم؛ نه در دوران صفویه داریم، نه در دوره‌های دیگر. اگر چه در دوران صفویه کسانی مثل

سیدحمید ولی‌زاده

در یادداشت پیش رو مفهوم «فقه نظامات» در اندیشه امامین انقلاب مورد بررسی قرار گرفته تا مشخص شود آنچه امام(ره) و رهبر معظم انقلاب (مدظله‌العالی) از مفهوم «فقه نظام» و «نظام‌سازی فقه» مورد‌نظر دارند، دقیقاً چه حوزه مفاهیمی را دربر می‌گیرد. این «نظام فقهی» قابل استخراج در اندیشه ایشان مطابق با روش فقه‌اجتهاد رایج کنونی حوزه علمیه است یا اینکه به منظور تحقق «فقه نظامات» نیازمند تحول و ایجاد یک مدل نوین الگوی استنباط فقهی هستیم؟

فقه نظام در نگرش امام(ره)

شخصیت علمی امام خمینی(ره) دارای وجوه متفاوتی است که به دلیل جامعیت آن می‌توان گاه از عبارات «امام فیلسوف»، گاه «امام عارف» و گاهی «امام فقیه» نام برد چرا که در هر یک از وجوه فوق ایشان در محضر والا‌ترین اساتید تلمذ و طی طریق نموده بودند. از قضا نسبت‌های فوق سبب شده تحلیل‌گران انقلاب اسلامی نیز به واسطه هر یک از وجوه شخصیتی امام خمینی(ره) انقلاب را «تکامل سیر جوهری صدرایی» یا «لمحه عرفانی و بروز یکی از اسمای خفیه الهی در منظر عالم» و یا «تقلایی با توشه فقهات شیعی» تفسیر کنند. از میان تفاسیر فوق، شواهد غالب دال بر کارکرد مستقیم فقه در حرکت و پیشی امام(ره) هستند، گرچه قهر این به معنای تأثیر‌نپذیرفتن ایشان از دیدگاه عرفانی و فلسفی در مواجهات و اعمال نیست بلکه این عبارت از امام که «شواهد تئوری واقعی و کامل اداره انسان از همواره تا گور است» گواهی می‌دهد ایشان اینسانی حرکت خویش را بر محور فقهات استوار ساخته بودند.

توجه امام به «فقه اجتماعی»

در میان فقهای هم عصر، آن چه امام(ره) را متمایز از سایرین نمود، توجه ویژه‌ای بود که ایشان به بعد اجتماعی فقه و ضرورت آن به خرج داد. ایشان ضمن عتاب‌های مکرر نسبت به رویکرد حاکم بر حوزه علمیه که فقه را منحصر به حوزه رفتارهای فردی تلقی می‌کرد، دامنه اسلام را فراتر از این احکام می‌دیدند و معتقد بودند: «از آن جا که دیانت اسلام تمام نیازهای بشر را در امور سیاسی و اجتماعی و فردی، دربر دارد، این مدعا از نگاه به احکام اسلام دربارۀ کارهای گوناگون اجتماعی و غیر آن روشن می‌شود، پس به ناچار برای تمامی آنها تکلیف و رهنمود خواهد داشت.» در نگاه ایشان، فقه اجتماعی را می‌توان در واژه «حکومت» خلاصه کرد: «حکومت در نظر مجتهد واقعی فلسفه عملی تمامی فقه در تمامی زوایای زندگی بشریت است، حکومت نشان دهنده جنبه عملی فقه در برخورد با تمامی معضلات اجتماعی و سیاسی و نظامی و فرهنگی است.» به همین اعتبار می‌توان امام را از مبدعان «فقه حکومتی» به حساب آورد. تعبیر رهبر انقلاب احیاگر امام(ره) مربوط به موضوعاتی است که ایشان فقه را در آن دخالت داد: «در میان کتب فقهی شیعه، بسیاری از مباحثی که مربوط به اداره کشورند مثل مسئله حکومت، حسیه و چیزهایی که با کارهای جمعی و داشتن قدرت سیاسی ارتباط پیدا می‌کند چند قرن است که جایشان خالی است. بعضی از آنها، از اوایل هم در کتب فقهی شیعه، مورد تعرض قرار نگرفته است؛ مثل همین مسئله حکومت. بعضی مسائل مثل مسئله جهاد که یک

